

**РЕКОДИФІКАЦІЯ
ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

Монографія



**НОРМА
ПРАВА®**

Київ – 2020

УДК 347.018-048.37(477)(02)
Р36

Редактори:

Харитонов Євген Олегович – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Харитонova Олена Іванівна – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Рецензенти:

Луць В. В. – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Премії імені Ярослава Мудрого;

Кізлова О. С. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права і процесу, господарського права та процесу Міжнародного гуманітарного університету, Заслужений юрист України;

Корміч Л. І. – доктор історичних наук, професор, академік Української академії наук, академік Української академії політичних наук, Відмінник освіти України, Заслужений діяч науки і техніки України, кавалер Ордена княгині Ольги III та II ступенів, завідувач кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія»

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 6 від 16.03.2020 р.)*

Рекодифікація цивільного законодавства України в умовах євроінтеграційних процесів : монографія / кол. авт.: Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Н. Ю. Голубева та ін. – Київ : Норма права, 2020. – 348 с.

ISBN 978-617-7850-10-5

Досліджуються шляхи та способи оновлення цивільного законодавства України. Аналізуються проблеми удосконалення Цивільного кодексу України. Розглядаються перспективи рекодифікації Кодексу та її можливий вплив на систему регулювання деяких цивільних та суміжних з цивільними груп відносин.

Книга призначена для наукових працівників та практикуючих правознавців, яких цікавлять проблеми удосконалення цивільного законодавства України. Може бути корисною також студентам, аспірантам і викладачам юридичних ВНЗ, народним депутатам, юристам-практикам та кожному, хто цікавиться проблемами і перспективами розвитку вітчизняного цивільного законодавства.

УДК 347.018-048.37(477)(02)

ISBN 978-617-7850-10-5

© Колектив авторів, 2020
© Видавництво «Норма права», 2020

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Харитонов Євген Олегович – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України, зав. кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» – Розділ I (у спів. з Харитоновою О. І.)

Харитонova Олена Іванівна – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України, зав. кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія» – Розділ I (у спів. з Харитоновим Є. О.)

Голубева Неллі Юріївна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу, професор кафедри цивільного права Національний університет «Одеська юридична академія», Заслужений юрист України – 2.2.

Давидова Ірина Віталіївна – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» – 2.1.

Єрмоленко Володимир Михайлович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного прав ім. академіка В. З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України – 3.4.

Сафончик Оксана Іванівна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» – 3.2.

Бабич Ірина Григорівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» – 2.6.

Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» – 3.5. (у спів. з Феденко Є.)

РОЗДІЛ II.

ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

2.1. Формування нової концепції правочину в умовах рекодифікації цивільного законодавства

Формування інформаційного суспільства, глобалізаційні та інтеграційні процеси зумовлюють необхідність удосконалення правового інструментарію торгового обігу, а відтак – перегляду низки вже відомих цивілістичних категорій, комплексного оновлення цивільно-правових норм, закріплених в Кодексі, що отримало назву «рекодифікації». В цьому контексті актуальним є розгляд питання щодо формування нової концепції «правочину», трансформації розуміння даного поняття.

Актуальності набувають проблеми, пов'язані з використанням інформаційних технологій при підготовці та укладенні правочинів. Аналіз практики свідчить про помітні зрушення в бік спрощення укладення правочинів. Зокрема, з'явилася можливість вчиняти договори та інші правочини в електронній формі, яка передбачає фіксацію умов угоди не на папері, а за допомогою електронних документів, ознайомлення з якими обов'язково має супроводжуватися використанням спеціального обладнання. Отже виникає електронна форма правочину. В цей же час (вересень 2015 р.) спеціальним нормативно-правовим актом, а саме Законом України «Про електронну комерцію»⁹³ вводяться такі поняття, як «електронна торгівля», «електронний правочин», «електронний договір» тощо. Це певною мірою впливає на умови та порядок вчинення правочинів, визначення їх сторін, наслідки невиконання тощо, але, практично, не змінює саме розуміння їхньої сутності. Разом з тим, аналіз сформульованих понять дає можливість зробити висновок, що законодавець має на увазі правочини у традиційному його розумінні, оскільки

⁹³ Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19>.

змінюється лише характер спілкування сторін, спрощення вимог до оформлення правочинів тощо.

Разом з тим, вважаємо, що дане питання треба розглянути більш детально. Зокрема, має йти мова не просто про електронну форму правочину, а про формування нової категорії, яка є наслідком формування інформатизації суспільства.

Таке забезпечення можливості в межах закону вчиняти правочини в електронній формі, без укладення паперових договорів, присутності сторін при його укладенні тощо є лише «перехідним» етапом та дає підґрунтя (основу) для формування правочинів «нового типу» (так званих «розумних» контрактів, які частіше позначаються терміном «смарт-контракти»⁹⁴). Їх можна назвати «перспективними» правочинами, тобто такими, які можуть стати «звичайною справою» через 10–15 років.

Отже, внаслідок поширення інформаційних технологій (зокрема, таких як блокчейн) та програм (таких як «смарт-контракт» тощо) та їхніх відчутних переваг ведемо мову не лише про удосконалення порядку укладення правочину, а про зміну самого розуміння його сутності. Тобто наразі існує новий тип правочинів, що формується в інформаційному суспільстві, до якого, на нашу думку, мають бути віднесені правочини, котрі сутнісно пов'язані з використанням інформаційних технологій. Із врахуванням цієї їх особливості вони можуть іменуватися «ІТ-правочини»⁹⁵.

Для вдалого впровадження таких революційних рішень необхідним є і використання не менш сміливих технологічних проєктів, які в умовах формування сучасного якісного інформаційного суспільства, яке б відповідало останнім тенденціям розвитку суспільних відносин, забезпечувало надійні, прозорі, якісні правовідносини між всіма учасниками такого суспільства (як приватними особами, так і суб'єктами публічного права),

⁹⁴ Терміни «смарт-контракт», «розумний контракт» є традиційними, однак тут мається на увазі будь-які правочини (як одно-, дво- та багатосторонні договори, які можуть вчинятися суб'єктами цивільних правовідносин).

⁹⁵ Давидова І. В. Правочини та їх недійсність в інформаційному суспільстві: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2018. С. 17.

що дасть можливість більш ефективно розвиватися не лише економіці, але й суспільству в цілому. Такою технологією є блокчейн (Blockchain)⁹⁶.

У багатьох країнах світу та міжнародних організаціях останнім часом активно досліджуються можливості впровадження названої технології, деякі країни вже активно її використовують. Сьогодні блокчейн розглядається ключовими глобальними гравцями переважно як явище фінансове, як перспективний інструмент для платежів і розрахунково-клірингових операцій. Тому найактивніші кроки щодо його осмислення і додання правової основи роблять фінансові та монетарні регулятори, зокрема, в Японії, Сінгапурі, Гонконгу, Великобританії, Китаї, Україні⁹⁷. Також активно розробляються та впроваджуються блокчейн-технології і в Швейцарії, США (де суди в окремих штатах (наприклад, Вермонт) приймають правочини, укладені через блокчейн, і вони закріплені в правовому полі (наприклад, Аризона).

Блокчейн, як інструмент реалізації різних важливих проєктів не лише в сфері бізнесу, але й державному регулюванні (зокрема, для боротьби з корупцією в державному секторі, банківській сфері та ін.) лише на початку свого шляху. Дослідження закордонних центрів вивчення впровадження таких новітніх технологій зробили висновок, що блокчейн може застосовуватися в таких сферах життя, як: фінанси (33 %), уряд (29 %), охорона здоров'я (27 %) та інших⁹⁸.

Як слушно зазначає О. А. Баранов, найкращою стратегією майбутніх правових досліджень було б орієнтування на створення таких правових конструкцій, які б максимально

⁹⁶ Можливі (як мінімум) два підходи при дослідженні блокчейну: з технологічного погляду – це платформа, технологія, система тощо; з погляду правового – це програмно-комп'ютерний алгоритм та концепція. Вважаємо, що при вивченні даних питань необхідно враховувати обидва підходи, що буде залежати від мети дослідження.

⁹⁷ Павленко Д. Consensus и право 2017: регуляторные перспективы и вызовы блокчейна. URL: <http://forklog.com/consensus-i-pravo-2017-regulyatornye-perspektivy-i-vyzovy-blokchejna/>.

⁹⁸ Блокчейн – роджение новой экономики. URL: https://www.youtube.com/watch?v=kqhuWGjJ8_Q.

інтегрувалися в традиційну національну і міжнародну правові системи⁹⁹.

Блокчейн являє собою структуровану базу даних, «ланцюжок блоків», де кожен блок пов'язаний з попереднім. Блок містить в собі набір записів (інформацію). Кожен новий блок з інформацією додається в кінець ланцюжка. Таким чином, створюється своєрідний «реєстр» даних, у який дані вносяться у суворій послідовності¹⁰⁰. Кількість блоків є необмеженою. Змістовно блок може містити будь-яку інформацію: про дії, людей, об'єкти, трансакції, серійні номери, видані кредити тощо.

Іншим словами, блокчейн – це розподілений публічний реєстр, заснований на сучасних криптографічних алгоритмах, що містить базу даних про всі раніше здійснені операції, який носить децентралізований характер, і що міститься в публічних джерелах Мережі. Це структурована система з певними правилами побудови ланцюжків трансакцій і доступу до інформації.

За твердженням розробників дана система виключає крадіжку, шахрайство, порушення майнових прав тощо. Факти, що зберігаються в блокчейн не можуть бути загублені. Вони залишаються там назавжди. Крім того, блокчейн зберігає не лише кінцевий стан, а й усі попередні стани. Тому кожен може перевірити правильність кінцевого стану, перераховуючи факти від самого початку.

І хоч багато хто висловлюється не впевнено щодо перспективи розвитку та застосування технології Blockchain, вважаємо, що процес переходу всіх сфер життя на новітні технології є неминучим та перспективним.

Разом з тим, нині серйозним недоліком блокчейну є незрілість і, як наслідок, невизначений нормативний статус. Зокрема, якісному впровадженню та використанню зазначеної технології має передувати вирішення ряду проблем правового характеру, таких як:

⁹⁹ Баранов О. А. Інтернет речей (IoT) і блокчейн. *Інформація і право*. № 1. 2018. С. 59–71. URL: https://www.academia.edu/36205542/Интернет_вещей_IoT_и_блокчейн.

¹⁰⁰ Груша В. Що таке blockchain і для чого він потрібен. URL: <https://nachasi.com/2017/06/02/blockchain-faq/>.

1) відповідальність держави за функціонування системи («класичний» блокчейн не передбачає контролю взагалі, однак якщо мова йде про використання його державними органами, де може бути застосована інформація з обмеженим доступом тощо – має бути використаний власний «приватний» блокчейн і тут правові питання цілком можуть бути врегульовані нормами чинного законодавства щодо захисту інформації);

2) стимул для підтримки функціонування системи користувачами;

3) питання захищеності інформації (насамперед від втрати та спотворення).

Щодо деяких блокчейн-продуктів, які використовують у своїй роботі інформацію, що охороняється законом, вже існують обмеження, тобто існують ситуації, коли мають бути застосовані норми інформаційного законодавства з дотримання конфіденційності інформації, доступ до якої обмежується українським законодавством. Тому називають низку питань, що можуть виникнути у майбутньому при застосуванні можливостей блокчейн технології і потенційних ризиків обмеженого використання інформації, таких як: можливість захисту авторських прав за допомогою блокчейна; використання інформації, яка охороняється законом, в блокчейн-продуктах (наприклад, персональні дані, державна, комерційна, банківська таємниця та ін.); правові наслідки виконання домовленостей шляхом смарт-контрактів; наявність у сторін цивільно-правового договору право та дієздатності (неможливість виступати суб'єктом права автоматизованого механізму)¹⁰¹. Зазначене також підтверджує необхідність законодавчого закріплення використання блокчейну.

Вважаємо, що законодавче закріплення відповідних категорій дасть можливість суспільству більш довірливо до них ставитися. Адже такі переваги блокчейну, як прозорість, швидкість операцій, достовірність та незмінність даних, високий рівень

¹⁰¹ Нам бардак не нужен. Как внедрить блокчейн в Украине. URL: <https://nv.ua/techno/technoblogs/nam-bardak-ne-nuzhen-kak-vnedrit-blokchejn-v-ukraine-blog-ruslana-chernolutskogo-2167160.html>.

безпеки операцій має великі перспективи. Вирішення зазначених проблем можливо шляхом внесення змін і доповнень до чинного законодавства (у т. ч. підзаконних актів). Також зазначимо, що необхідною умовою результативного застосування блокчейну в нашому житті є адаптація національного законодавства до нових реалій у використанні інформаційних технологій, загальних принципів, концепцій, які існують у всьому світі, а це, зокрема: застосування загальних принципів права, дотримання прав і свобод людини і громадянина, врахування особливостей суспільних відносин, забезпечення інформаційної безпеки, забезпечення відповідальності держави та її органів, стимулювання добросовісності, розумності, справедливості сторін правовідносин.

Таким чином, в умовах рекодифікації законодавства впровадження блокчейну може стати способом врегулювання прогалин, які існують в діючому законодавстві, широкого впровадження надійних технологій задля забезпечення дотримання прав суб'єктів правовідносин (зокрема, цивільних).

Важливими кроками України на шляху євроінтеграції є:

1) ратифікація Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони¹⁰² (вересень 2014 р.), основною метою якої є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі. Наша держава має забезпечити проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя (що є неможливим без відновлення макроекономічної стабільності, зростання економіки, прозорості системи оподаткування тощо); забезпечити гарантії безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності (зокрема, сюди відноситься забезпечення: миру, чесного і неупередженого правосуддя,

¹⁰² Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

провадження ефективних механізмів протидії корупції, ефективність медицини, безпечного стану довкілля та ін.); забезпечення гарантій доступу всім без виключення до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватному секторах; забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт;

2) схвалення Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»¹⁰³ (з метою виконання зазначеної Угоди), в якій закладений перелік необхідних для нашої держави реформ. Мова йде про своєрідний «суспільний договір» між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона виконує надзвичайно важливі функції для вирішення завдань стратегії: держава має забезпечити реалізацію необхідних реформ, бізнес – розвивати підприємницьке середовище, здійснювати ефективне інвестування в економіку, сплачувати податки, а громадянське суспільство – контролювати владу;

3) схвалення Кабінетом Міністрів України 17 січня 2018 року розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження Плану заходів щодо її реалізації»¹⁰⁴ (далі – Концепція), яке має на меті реалізацію ініціативи «Цифровий порядок денний України – 2020»¹⁰⁵. Метою даного проекту є усунення бар'єрів на шляху цифрової трансформації України в найперспективніших сферах шляхом стимулювання економіки та залучення інвестицій, а також подолання цифрової нерівності, поглиблення співпраці з ЄС у цифровій сфері та розвиток інноваційної інфраструктури країни і цифрових перетворень. Зокрема, передбачається розвиток Індустрії 4.0, смарт-фабрик, цифрових робочих місць, STEM-освіти та цифрових освітніх

¹⁰³ Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

¹⁰⁴ Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження Плану заходів щодо її реалізації : розпорядження КМУ від 17.01.2018 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p>.

¹⁰⁵ Цифровий порядок денний України – 2020. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>.

послуг, цифрових інфраструктур для Інтернету речей, блокчейну, eHealth та е-безпеки тощо¹⁰⁶.

Дана Концепція дає два визначення блокчейну:

1) загальне визначення (більш «технічне»): під блокчейном розуміється програмно-комп'ютерний алгоритм децентралізованого публічного або приватного реєстру чи бази даних, функціонування якої забезпечується шляхом взаємодії через Інтернет однорангової мережі, або будь-яким іншим способом, що гарантує належний криптографічний захист усіх записів, транзакцій, проведених з використанням відповідної технології;

2) більш «ґрунтовне», де блокчейн розглядається як одна з технологічних концепцій на шляху впровадження ініціатив щодо цифровізації державних установ і визначається як: концепція, що може трансформувати державне управління в таких сферах, як реєстрація майнових прав, правосуддя, ідентифікація особи. Як технологія довіри, блокчейн у державному секторі використовується для електронних референдумів, петицій, голосування та інших сервісів електронного урядування. Блокчейн забезпечує високоефективні механізми захисту цілісності та доступності інформації та дозволяє створювати повністю децентралізовані системи¹⁰⁷.

Вважаємо, що дані визначення відображають сутність блокчейну з різних сторін, а використання їх в одному документі підкреслює особливість самого блокчейну.

Що ж стосується «смарт-контрактів», то це контракт на даних розподіленого реєстру блокчейн, де основою його реалізації є програмування з використанням принципу «якщо..., то...», тобто умова прямо визначена в контракті¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Каменецька О. КМУ схвалив Концепцію та План дій розвитку цифрової економіки в Україні до 2020 року. URL: <https://fbs-tax.com/uk/mediacenter/news-uk/cmu-has-approved-the-concept-and-action-plan-for-development-of-digital-economy-in-ukraine-until-2020/>.

¹⁰⁷ Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження Плану заходів щодо її реалізації: розпорядження КМУ від 17.01.2018 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p>.

¹⁰⁸ Що таке Смарт-Контракт? URL: <http://ethereum.net.ua/discussion/34/scho-take-smart-kontrakt>.

Смарт-контракти дозволяють обмінюватися грошима, власністю, акціями або іншими активами у більш зручному режимі, аніж при укладенні традиційних договорів (правочинів). Також, на відміну від традиційних правочинів, смарт-контракти крім зберігання інформації про зобов'язання сторін і штрафи за їхнє порушення, самі (автоматично) забезпечують виконання всіх умов правочину.

У смарт-контракті актив або валюта переводяться в програму, яка стежить за дотриманням закладеного набору умов. У певний момент ця програма підтверджує виконання умови контракту і автоматично визначає, чи повинен зазначений актив перейти до одного з учасників правочину або негайно повернутися до іншого учасника. Весь цей час документ зберігається і дублюється в децентралізованому реєстрі, що забезпечує його надійність і не дозволяє жодній зі сторін змінювати умови правочину¹⁰⁹.

Використання такого роду технологій (як блокчейн) та програм (як смарт-контракт) мають свої позитивні та негативні риси, разом з тим, глобалізація сама по собі передбачає як раз уніфікацію всіх процесів незалежно від країни, фактично «стираються» всі кордони, мова йде про суспільство як цілісну систему, яка живе за єдиними принципами, правилами, нормами, традиціями та законодавством, яке відповідає цим загальноприйнятим нормам.

Враховуючи інтерес, який викликають перспективи застосування новітніх інформаційних технологій у всіх сферах життя суспільства, у багатьох країнах започатковані пілотні проекти щодо апробації даних технологій на практиці та реального виявлення позитивних та негативних рис їх впровадження.

Аналіз таких проектів підтвердив позитивні очікування від використання єдиної мережі, зокрема це: всі учасники (продавець, покупець, фінансові інститути, страхові компанії, митні та інші держоргани і т. д.) об'єднані в загальну мережу; актуальна інформація про правочин доступна відразу всім її учасникам; всі документи в оригінальному вигляді виписуються

¹⁰⁹ Как умные контракты изменят нашу жизнь. URL: <https://habrahabr.ru/company/exante/blog/321548/>.

всередині системи; документи не можна підробити; немає потреби пересилати паперові версії документів на великі відстані; система автоматично перевіряє документи (або взагалі контролює факт відвантаження) і здійснює платежі.

Отже, дана практика підтверджує перспективність використання в симбіозі блокчейну, смарт-контракту і Інтернету речей, що може використовуватися в комерційних транзакціях. Застосування даних технологій значно зменшить обсяги паперової роботи а час її виконання (замість кількох днів можна буде використати лише кілька хвилин), що, як наслідок, скоротить витрати і підвищить ефективність. Іншими перевагами, безперечно, є зручність і прозорість для всіх учасників правочину, оскільки інформація оновлюється в єдиній системі в режимі реального часу, що підвищує безпеку і зменшує ризик шахрайства, оскільки реєстр є незмінним.

Основною перевагою технології блокчейн вважається неможливість будь-якою стороною модифікувати блоки ланцюжка потай від інших, тому смарт-контракт в блокчейні неминуче буде виконуватися до завершення терміну дії блоку, скільки б часу це не зайняло і незалежно від зміни ставлення до умов контракту будь-якої сторони. Смарт-контракти було апробовано для створення автономної організації, яка б ними управлялася, мінімально залежала від керівників та інвесторів, тобто децентралізованої автономної організації (Decentralized Autonomous Organization, DAO). Її перевагами була названа децентралізація, автономність роботи, повне самоврядування. Першою такою організацією стала The DAO, яка була створена у 2016 році на платформі Ethereum та виступала у якості венчурного фонду, який працював за допомогою розподіленої мережі розумних контрактів і підлягав управлінню колективно всіма інвесторами. І хоч така організація не мала статусу юридичної особи та залишалася поза будь-якою юрисдикцією, існувала виключно у «хмарі», проте за допомогою краудфандингу у травні 2016 року вона збрала понад 150 млн дол. від більше ніж 20 тис. інвесторів¹¹⁰. Проте через недосконалість програмного коду платформа

¹¹⁰ Ефіріум – що ж це насправді. URL: <https://nv.ua/ukr/techno/technoblogs/efirium-shcho-zh-tse-naspravdi-blog-sergija-kalinina-2180151.html>.

була зламана, внаслідок чого було виведено понад 50 млн дол. у криптовалюті, при цьому правила самої The DAO формально порушено не були.

В практиці вже є чимало прикладів використання старт-контрактів для вчинення правочинів. Одним з таких правочинів, де задіяна Україна, став договір купівлі-продажу нерухомості за криптовалюту у м. Києві у вересні 2017 р.¹¹¹. В даному випадку в Києві знаходився лише об'єкт договору, а сторонами виступили фізична особа – господар квартири (мешканець Нью-Йорку), який діяв через представника, та американська компанія Velton/Zegelman. Більш детальний аналіз даного договору дав можливість встановити, що були застосовані норми Закону України «Про міжнародне приватне право»¹¹², що передбачає обов'язкове нотаріальне посвідчення та державну реєстрацію нерухомого майна, яке є об'єктом правочину. Тому використання технології блокчейн мало місце на етапі погодження намірів обміняти квартиру на криптовалюту. Домовленість у формі договору про наміри придбати квартиру була укладена на блокчейн-платформі Propy (<https://propy.com/>), що становила собою смарт-контракт, який серед інших умов містив обов'язок покупця перерахувати повну суму крипто валюти etherium на депозит та видати довіреність представнику для вчинення всіх дій, необхідних для виконання смарт-контракту – досягнення тих намірів, про які домовились сторони. Після цього юристи підготували необхідні документи по договору купівлі-продажу, були замовлені акти оцінки нерухомості, виписані довіреності сторонам, також проведено нотаріальне посвідчення. Після внесення змін до реєстру прав власності на нерухоме майно з нього отримали виписку, яку і завантажили в систему, а це, в свою чергу, дало можливість розблокувати смарт-контракт і перевести продавцеві оговорену суму оплати.

Даний правочин часом оцінюють дещо скептично. Зокрема, зазначається, що діюче цивільне законодавство

¹¹¹ Вперше: В Україні офіційно продали квартиру за криптовалюту. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/09/26/629501/>.

¹¹² Про міжнародне приватне право : Закон України від 25.06.2005 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>.

України не закріплює можливості вчинення повноцінних смарт-контрактів, також не вирішено питання з криптовалютами (чи є вони об'єктами, чи товаром), що також суттєво впливає на можливість вчинення тих чи інших правочинів, немає можливості захистити права відчужувача нерухомого майна у разі крадіжки криптовалюти хакерами (наприклад, у разі ненадійності електронного гаманця, скомпроментування доступу до нього тощо). Стосовно використання технології блокчейн при укладенні правочинів зазначається, що блокчейн – це лише технологія зберігання інформації, використання якої, як і будь-якої іншої цифрової технології, при вчиненні правочинів можливе, але вона не дає можливості гарантовано встановити особу, яка використовує електронний цифровий підпис, її дієздатність, належним чином перевірити відсутність обтяжень та здійснити інші необхідні перевірки, які проводить нотаріус при посвідченні правочину. Тому пропонується апробувати використання цифрових технологій та електронних засобів зв'язку при укладенні правочинів з невеликим ступенем ризику для сторін¹¹³.

Отже, смарт-контракти (як основний вид правочину) є інновацією з великим потенціалом, що відкриває чудові можливості для вдосконалення роботи установ, підприємств, фірм тощо, зменшення витрат коштів та часу, підвищення ефективності з метою надання більш якісних послуг. Важко зараз уявити майбутнє без використання смарт-контрактів, однак необхідно також враховувати і невирішені питання, зокрема щодо їх правового регулювання, визначення наслідків укладення таких контрактів тощо.

Проведений аналіз дає змогу зробити **висновок**, що в результаті поширення інформаційних технологій звичні (традиційні) правочини трансформуються в електронні правочини, смарт-контракти тощо, які можуть (хоча поки і не завжди) укладатися суб'єктами права без особистого контакту, паперових текстів договорів, особистих (власноручних) підписів тощо. Це нова фаза розвитку, переломний момент, який має відбутися не лише

¹¹³ Кирилюк О. Міфи і реальність про вчинення правочинів з нерухомістю на блокчейні. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. № 5 (95). С. 85.

в сфері технічного забезпечення можливостей такого укладення правочинів, але й у свідомості кожної особи.

В результаті комплексного дослідження¹¹⁴ категорії «правочин» в інформаційному суспільстві з даного питання робимо висновок про те, що нині концепція правочинів зазнала відчутних змін, фактично розділившись на два розгалуження: «традиційні правочини», які ґрунтуються на класичних засадах розуміння цієї категорії, і ІТ-правочини, котрі сутнісно пов'язані зі сферою буття та використання інформаційних технологій.

У свою чергу, доцільно розрізняти два види ІТ-правочинів:

- ІТ-правочини, тобто, ті правочини, що є діями суб'єктів цивільного права, але не можливі (не існують) поза ІТ-сферою взагалі, і які можуть бути вчинені за допомогою різних платформ (зокрема, платформи блокчейн), що за своєю природою є цивільно-правовим полем;

- традиційні за сутністю правочини, які пов'язані з ІТ, вчиняються за допомогою інформаційних технологій, сюди відносимо: електронні за формою правочини та такі, що пов'язані з використанням різного роду електронних засобів для їх вчинення.

Отже, в контексті рекодифікації цивільного законодавства вважаємо за необхідне врахувати наступні висновки під час формулювання оновлених положень Цивільного кодексу України в главі «Правочини»:

1. Сформовано концепцію правочину та його недійсності в інформаційному суспільстві, сутність якої полягає у визнанні існування правочинів «традиційних», «перехідних» та «нових», що відображає особливості формування інформаційного суспільства та забезпечує ефективне використання інформаційних технологій при вчиненні правочинів, запобігання виникненню проблем, пов'язаних з юридичною кваліфікацією дій, вчинених з використанням систем розподіленого реєстру (типу блокчейн). При цьому, трактування дій, вчинених за допомогою платформи блокчейн, як ІТ-правочину повинно мати відповідний правовий механізм

¹¹⁴ Давидова І. В. Правочини та їх недійсність в інформаційному суспільстві: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2018. 486 с.

захисту прав учасників відповідних відносин, зокрема, концепції недійсності ІТ-правочинів. Практичне значення концепції полягає у тому, що вона може слугувати методологічним підґрунтям визначення наслідків недійсності правочинів відповідно до загальних принципів справедливості, розумності, необхідності відшкодування збитків, закріплених у чинному законодавстві.

2. ІТ-правочин – це дії суб'єкта цивільного права, що вчиняється у сфері застосування та/або за допомогою інформаційних технологій, і спрямовані на встановлення, зміну, припинення цивільних прав та обов'язків.

3. Необхідним є виділення та законодавче закріплення нової особливої форми правочину – ІТ-правочину, що дало б змогу більш повно забезпечити права та законні інтереси учасників відповідних відносин.

Отже, вважаємо доцільним включити до тексту оновленого Цивільного кодексу спеціальну статтю щодо визначення ІТ-правочину як дії суб'єкта цивільного права, що вчиняється у сфері застосування та/або за допомогою інформаційних технологій, і спрямовані на встановлення, зміну, припинення цивільних прав та обов'язків.

Класифікувати ІТ-правочини пропонується залежно від характеру і ступеня використання інформаційних технологій, внаслідок чого пропонується розрізняти:

1) ІТ-правочини, які є діями суб'єктів цивільного права, але не можливі (не існують) поза ІТ-сферою, і можуть бути вчинені за допомогою різних технологій (найбільш популярною з яких наразі є блокчейн). Останні за своєю сутністю є приватно-правовими феноменами;

2) традиційні за сутністю правочини, пов'язані з ІТ-сферою, що вчиняються за допомогою інформаційних технологій: електронні за формою правочини та такі, що пов'язані з використанням різного роду електронних засобів для їх вчинення.

ЗМІСТ

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ	3
ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ І.	
КОДИФІКАЦІЇ ТА РЕКОДИФІКАЦІЇ ЯК ФОРМИ	
ООНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	8
1.1. Оновлення цивільного законодавства у контексті правових традицій	8
1.2. Кодифікації цивільного законодавства	16
1.3. Рекодифікації цивільного законодавства	30
1.4. Кодифікації та рекодифікації на українських землях	37
1.5. Пострадянська та модерна Україна: від рекодифікації до кодифікації... і знову до рекодифікації	53
РОЗДІЛ ІІ.	
ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ	
ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	68
2.1. Формування нової концепції правочину в умовах рекодифікації цивільного законодавства	68
2.2. Вдосконалення правового регулювання процентів річних за ст. 625 ЦК України	82
2.3. Довірча власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язань: досвід України та зарубіжних країн	101
2.4. Конструкції квартирних прав в контексті питань, пов'язаних з модернізацією цивільного законодавства України	118
2.5. Проблеми набуття права власності на нерухоме майно за набувальною давністю як підстава виникнення права власності	136
2.6. Особливості цивільно-правового регулювання та захисту права на особисті папери та таємницю кореспонденції в Україні та країнах ЄС	160

РОЗДІЛ III.	
ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	
I СИСТЕМА ПРАВА УКРАЇНИ	177
3.1. Цивільне законодавство України та його межі	177
3.2. Окремі аспекти рекодифікації сімейного законодавства в контексті євроінтеграційних процесів	208
3.3. Пошук місця спортивного права в системі права в контексті рекодифікації цивільного законодавства	222
3.4. Містобудівне право у контексті рекодифікації цивільного законодавства	238
3.5. Рекодифікація цивільного кодексу України: включення положень щодо правового регулювання косметологічних послуг	259
3.6. Правові проблеми творів сучасного мистецтва	278
3.7. Пріоритет приватноправового методу в регулюванні відносин в сфері ІТ в умовах зміни форм та векторів впливу ІТ-права	296
3.8. Електронна комерція: переваги та недоліки в умовах реформування цивільного законодавства	310
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА	325

Наукове видання

**РЕКОДИФІКАЦІЯ
ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

Монографія

В оформленні обкладинки використовується ілюстрація:
Rita Ko / Shutterstock.com
Використовується за ліцензією від Shutterstock.com

Всі права захищені. Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора.

Верстка – Данильченко О. С.

Підписано до друку 22.06.2020 р.
Формат 60х90/16. Умовно-друк. арк. 21,75.
Гарнітура CharterITC. Наклад 300. Зам. № 07/0620.

Видавець і виготовлювач – ТОВ «ВИДАВНИЦТВО «НОРМА ПРАВА»
03049, Україна, м. Київ, вул. Тополева, буд. 4-8
E-mail: norma.prava.llc@gmail.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6846 від 18.07.2019 р.